وتار

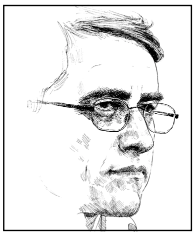

حەمەسەعید حەسەن

شیعر تیشکی چرای ڕۆحە

لە دوای `گۆران` ەوە، لە بواری نوێگەریدا، شانی هیچ شاعیرێکی کورد ناگاتە ناوقەدی شێرکۆ بێکەس

شیعر دوو جۆری هەیە، شیعری مردوو، ئەوی هەر زوو سیس دەبێت و دەوەرێت، شیعری زیندوو، ئەوی بەرگەی زەمان دەگرێت

ئەوە شتێک نییە مشتومڕ هەڵبگرێت کە (بانگەوازەکەی ڕوانگە , ٤،٢٥، ١٩٧٠) لە بانگەوازێکی سیاسی دەچێت نەک ئەدەبی و هەر دەڵێیت ڕێبەرانی بزووتنەوەیەکی سیاسی نەک ئەدەبی نووسیویانە، هەر بۆیە زۆربەی ئەو ڕەخنانەشی بە گژ ڕوانگەدا دەچوونەوە، ڕەخنەی سیاسی بوون نەک ئەدەبی. فازیل مەلا مەحموود، فوئاد قەرەداغی و فوئاد میسری ئەوی لەگەڵ ڕوانگەدا دەیانکرد، ململانێی سیاسی بوو، نەک وتووێژی ئەدەبی.

(هەر ڕاپەڕینێک لە مێژوومـاندا تەقیبێتەوە، هەر زوو لە کوانووی ئەدەبیماندا تاوی سەندووە.)[1] ئەوە تەواو لە گوتەی ئەو سیاسییانە دەچێت کە ئەدەب بە پاشکۆی سیاسەت دەزانن و ئەو ئەدەبە پەسەند دەکەن کە لە ڕاژەی فیکری واندا بێت و ئاو بە ئاشی ئامانجی واندا بکات. ئەو تێزە لێکدانەوەیەکی نادیالێکتیکانەیشە بۆ پێوەندیی نێوان ئەدەب و واقیع، ئاخر وەک چۆن واقیع کاریگەریی لەسەر ئەدەب هەیە، هەر وایش ئەدەب، کاریگەریی لەسەر واقیع جێ دەهێڵێت. ڕاستە ڕاپەڕین لە ئەدەبدا ڕەنگ دەداتەوە، وەلێ ئەدەب دەتوانێت گۆڕانکاری لە کۆمەڵگەدا بکات، ببێتە هەوێنی ڕابوونی میللەتێک، خەڵکانێکی خەواڵوو بێدار بکاتەوە و بۆ شۆڕش هانیان بدات.

(ڕاپەڕین لەناو ڕاپەڕیندا)یش کە لە بانگەوازەکەدا هاتووە، وەرگێڕانی ناونیشانی کتێبەکەی ڕۆژیە دۆبرێتە: (شۆڕش لەناو شۆڕشدا،) بە سووکە دەستکارییەکەوە کە کتێبێکی سیاسییە نەک ئەدەبی. بانگەوازەکەی ڕوانگە بانگەشە بۆ (بیروباوەڕی نوێی شۆڕشگێڕی) دەکات، گەرچی ئەوە ئەرکی کادیری حیزبە، ڕیکلام بۆ ئەم یان ئەو بیروباوەڕ بکات و ئەدیب سەودای لەگەڵ هونەر و مەعریفەدا هەیە نەک ئیدۆلۆگی. بانگەوازەکە بایەخێکی زۆر بە (شۆڕش و شۆڕشگێڕی) دەدات، هەرچەندە ئەدیب، وەک ئەلبێر کامۆ، کەسێکە یاخیبوو، نەک شۆڕشگێڕ، کەسێکە بانگەشە بۆ یاخیبوون دەکات نەک شۆڕش. گەرچی بانگەوازەکە خوازیارە (وشەی کوردی نەکرێتە کۆیلەی دروشمی سیاسی،) وەلێ بەشێکی گرنگ لە بەرهەمی ڕوانگەییەکان بە پێچەوانەی ئەو خواستەوە خۆی دەنواند.

ڕوانگەییەکان دەڵێن: (نووسینی ئێمە ناشیرینی ناگرێتە خۆی،) وەلێ ڕاستییەکەی، نووسەر دەتوانێت لە ڕێی نیشاندانی لایەنە ناشیرینەکانی کۆمەڵگەوە، هەوڵی چەسپاندنی جوانی بدات. یان دەڵێن: (نووسینی ئێمە گشت کۆت و زنجیرێک دەپچڕێنێت،) گەرچی بۆ نموونە لە شیعردا نە کۆتی سەروایان شکاند، نە زنجیری کێشیان پساند. کاتێک دەتوانین خۆمان بە شاسواری بواری نوێکردنەوەی شیعر بزانین کە خۆڕسکانە بنووسین و هیچ کام لە ڕێسا و تەکنیکەکانی شیعری دێرین ڕەچاو نەکەین. (شێوە و ناوەڕۆک پێکەوە لە دایک

دەبن.) لە بانگەوازەکەدا تەنیا ئەو تاقە ڕستەیەم بینییەوە، لە قسەی ئەدیب بچێت.

هەرچەندە ڕوانگەییەکان دەڵێن: (ئێمە هەر نووسەر یان شاعیر نین، کارگێڕ، شۆڕشگێڕ و جەنگاوەریشین!) کەچی لەتیف هەڵمەت و ئەنوەر (فەرهاد) شاکەلی، لەوانیشی تێدەپەڕێنن و لە بەیاننامەکەیاندا (١٤ ,٧ ,١٩٧١) هیچ بڕوایان بە ڕیفۆرم نییە، (شیعریان بە شۆڕش دەچوێنن) و خۆیشیان بە (ڕزگارکەری وشەی کوردی!)[٢] ئەو دوو شاعیرە بۆیە جاڕی شۆڕشیان داوە، (تا شیعری کوردی کە مەیموونە، بیکەن بە مرۆڤێکی پوخت) و پێیان وایە (شاعیری ڕاستەقینە هێندە سەیر بیر دەکاتەوە، زۆر کەس بە شێتی دادەنێن.) شەکسپیرم بیر دەکەوێتەوە کە دەیگوت: (شاعیر و شێت و منداڵ لە خەیاڵدا یەکانگیر دەبنەوە.) شاعیر دەبێت تا دەنووسێت، هەر گوێڕایەڵی منداڵەکەی نێو بێشکەی ناخی بێت، ئایا ئەوە جۆرێک نییە لە شێتایەتی؟ بە پێچەوانەی ڕوانگەییەکانەوە کە ڕووی دەمیان لە زۆربەیە، هەڵمەت و شاکەلی پێیان ئاساییە، ئەگەر کەسانێکی کەم لە شیعریان تێبگەن.

لەتیف هەڵمەت کە (تەمەننامە)ی خۆی دەنووسێتەوە، تێیدا شتێک دەڵێت کە ئەمە پوختەکەیەتی: (باوکم دووعانووس بوو، بە نووشتە و دووعاکانی، نەخۆش چاک دەبووەوە و باران دەباری.)[٣] دووعا شتێکە لە بابەتی سیحر و شیعریش جۆرێکە لە سیحر. کە شیعرێکی جوان دەخوێنینەوە، سەرسام و بەنگ دەبین، هەر دەڵێیت سیحرمان لێ کراوە یان دووعامان لێ گیرا بووە. چونکە لەتیف هەڵمەت گوێڕایەڵی منداڵەکەی ناخیەتی، ئەوە بۆیە سیحر لە شیعری دەچۆڕێت.

شێرکۆ بێکەس دەربارەی جەلال میرزا کەریم (١٩٣٥ -١٩٩٣) دەڵێت:

ئەو وەختەی ئەو

عاشقی شیعری تازە بوو،

لەناو دیوەخانی کۆن و

لەناو گەڕەکی عورووزدا

شیعری تازەیان ڕاو دەنا.[٤]

ڕاستییەکەی دەوروبەری چارەکە سەدەیەک پێش ئەوەی جەلالی میرزا کەریم شیعری تازە بنووسێت، گۆران (١٩٠٤- ١٩٦٢) شیعری لەژێر چەپۆکی عورووز دەرباز کردبوو. ئەدی مەولەوی و بێسارانی و وەلی دێوانەیش هەر بە کێشی خۆماڵی نەیاندەنووسی؟ بە

چاوپۆشین لەوەی کام کێش ڕەچاو دەکات، کێشی هەیە یان نا، شیعر دوو جۆری هەیە، شیعری مردوو، ئەوی هەر زوو سیس دەبێت و دەوەرێت، شیعری زیندوو، ئەوی بەرگەی زەمان دەگرێت.

کاکە مەم بۆتانی دەڵێت: (کە لەناو هەولێردا، سەنگەری زەرد و سەوز بالآخانە و قەلآیان قۆرخ کرد و بە خەونی کوردان پێکەنین .... جەلالی نەمر لەگەڵ یەکەم لێزمەی گوللەباران، خۆی گەیاندە بەر پەنجەرەی ژووری خەستەخانە و دەمی بە یەکدا دا.)[٥] ڕاستییەکەی کۆچی دوایی جەلالی میرزا کەریم، هیچ پێوەندیی بە شەڕی نێوخۆوە نەبووە، ئاخر ئەو لە ١٣, ١, ١٩٩٣ دا زەنگی دڵی لە لێدان دەکەوێت و شەڕی نێوخۆ لە ئایاری ١٩٩٤دا هەڵدەگیرسێت، واتا ساڵێک و چوار مانگ پێش ئەوەی شەڕ هەڵبگیرسێت،ماڵئاوایی لە ژیان دەکات.[×] (دەمی بە یەکدا دا)یش، وەسفێکی زۆر ناشاعیرییە، بۆ مەرگی ئەو شاعیرە.

کاکەمەم بۆتانی دەڵێت: (ڕاوبۆچوونی جەلالی میرزا کەریم لە بیر و ئایدیای باڵی مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستانەوە نزیک بوو، بە هەڵە نەچووبم، ئەندامیشیان بوو.)[٦] بەوەدا جەلالی میرزا کەریم بە کۆمۆنیست ناسرابوو، پێ دەچێت کاکەمەم بۆتانی بە هەڵەدا چووبێت، ئەوە ڕاستە بۆتانی خۆی، سەر بەو لایەنە بوو، تەنانەت لەتیف هەڵمەتیش هەر سەر بەو باڵە بوو، ئەوەتا هەڵمەت بە ڕاشکاوی دەڵیت: (لە کۆتایی شەستەکاندا پێشمەرگەی جەلالی بووم!)[٧] هەندێک جار هەڵمەت شتی زۆر سەیر دەڵێت، وەک: (من شاهەنشای وڵاتی شیعرم.)[٨] یان: (شێرکۆ بێکەس پێوەندیی بەهێڵی نوێگەرییەوە نییە.)[٩] بە مەرجێک لە دوای (گۆران)ەوە، لە بواری نوێگەریدا، شانی هیچ شاعیرێکی کورد ناگاتە ناوقەدی شێرکۆ بێکەس.

شیعر کە خۆی (هونەری بێدەنگییە و پێویستە بەردەوام گوێمان لە بێدەنگیی وشەکانی بێت،) کەچی سەرەتای ساڵانی حەفتا، نەڕە بەسەر شیعری کوردیدا زاڵ بوو. ئەو سەروەختە بە دەگمەن شیعرێک هەبوو، بێدەنگی لە دوای خۆیەوە جێ بهێڵێت. شاعیرانی ڕوانگە و لەتیف هەڵمەتیش دەرکیان بەوە نەکردبوو، شتی گرنگ ئەوەیە بێدەنگی دەیڵێت، نەک دەنگهەڵبڕین. بێدەنگیش جۆرێکە لە کورتبڕی، ئەوی شاعیر لێی بێدەنگ دەبێت و بۆ خوێنەری جێ دەهێڵێت. (شیعری بێدەنگ هەر لە شاخی سەهۆڵینی نێو زەریا دەچێت، تەنیا لوتکەکەی بە دەرەوەیە.)[١٠]

پەراوێزەکان:

(١) بانگەوازێک لە ڕوانگەی ئەدەبی کوردیی نوێمانەوە ,٢٥ ,٤ ، ١٩٧٠ شێرکۆ بێکەس، حسێن عارف، کاکەمەم بۆتانی، جەمال شارباژێری و جەلال میرزا کەریم. (دکتۆر عەلی تاهیر بەرزنجی، کاریگەری ڕوانگە لە نوێگەری شیعری کوردیدا، ل١٩٧ خانەی چاپ و بڵاوکردنەوەی چوارچرا ٢٠٠٨ سلێمانی.)

(٢) بەیاننامەی گرووپی کەرکووک – کفری، شێتەکان: سەرنج، هەڵوێست، پرۆژە. (دکتۆر عەلی تاهیر بەرزنجی، کاریگەری ڕوانگە لە نوێگەری شیعری کوردیدا، ل٢٢٤ خانەی چاپ و بڵاوکردنەوەی چوارچرا ٢٠٠٨ سلێمانی.)

(٣) لەتیف هەڵمەت، چرایەک لە شەپۆلی گەرداودا، ڕۆڤار، ژمارە (٤٩) ل ٤ دەزگای سەردەم ٢٠٠٨ سلێمانی.

(٤) شێرکۆ بێکەس، جەلال، ئاینده ژمارە (٧٩) ل١٧ تەمووزی ٢٠٠٨ سلێمانی.

(٥) کاکەمەم بۆتانی، جەلالی شیعر، ئاینده ژمارە (٧٩) ل٢٥ تەمووزی ٢٠٠٨ سلێمانی.

(٦) سەرچاوەی پێشوو.

(٧) لەتیف هەڵمەت، چرایەک لە شەپۆلی گەرداودا، ڕۆڤار، ژمارە (٤٩) ل ٣٢ دەزگای سەردەم ٢٠٠٨ سلێمانی.

(٨) مرۆڤ بەبێ ئاین ناتوانێت داهێنان بکات، لەتیف ڕۆژبەیانی، ستاندەر ژمارە (٢٦) ل ٢٦ تەممووزی ٢٠٠٨ هەولێر.

(٩) هەمان سەرچاوە، ل٢٥

(١٠) باسم النبریص، الشعر و الصمت ,٣٠ ,٦ ، ٢٠٠٨ ایلاف.

(×) شێرکۆ بیکەس لە ٢٠٠٨ دا کە باسی سەرهەڵدانی ڕوانگە دەکات، زێتر لە جارێک دەنووسێت: (نزیکە سی ساڵ لەمەوبەر) کە دەبوو بڵێت، نزیکەی چل ساڵ لەمەوبەر. (شێرکۆ بێکەس، جەلالی میرزا کەریم و ڕوانگە، ئاینده ژمارە (٧٩) ل٣٠ و ٣١ تەمووزی ٢٠٠٨ سلێمانی.